

امام خمینی (ره) مروج فرهنگ ادای تکلیف به مفهوم گسترده‌اش در نظام اسلامی است

مردم امام

در اینکه مردم، جایگاه ویژه‌ای نزد امام (ره) داشته و ایشان همواره و در مقاطع مختلف، چه قبل از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی و چه پس از آن بر این امر صحنه گذاشته‌اند، مسئله‌ای آشکار و بدیهی است، جست‌وجویی اجمالی در بیانات و نوشته‌های امام (ره)، احترام حقیقی و عمیقی را که ایشان برای امت اسلامی قائل بودند، روشن می‌سازد، اما در مقابل، معمار کبیر انقلاب، وظایف و تکالیفی را برای مردم معلوم فرموده بودند تا در پرتو عمل به این تکالیف، ضمن رسیدن به تعالی فردی، راه تحقق اهداف الهی انقلاب نیز هموار شود. این نوشتار نگاهی است به همین موضوع.

اساس همین معنا قابل فهم است. چنین است که ایشان در وصیت‌نامه خود می‌فرمایند: «حکومت جمهوری اسلامی مورد نظر ما، از رویه پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) الهام خواهد گرفت و متکی به آرای ملت خواهد گردید»^۱. امام راحل با طرح مفهوم جمهوری اسلامی، به روشنی ضمن آنکه وظایف دولت اسلامی را بیان کرده‌اند، نقش و جایگاهی برای مردم در اداره کشور قائل شده‌اند که بسیار فراتر از نقش مردم در انواع حکومت‌های پیشین و معاصر است؛ جایگاهی که به اندازه قدر و منزلت رفیع‌اش، مسئولیت‌های فراوانی را هم بر دوش مردم می‌گذارد. بنابراین بر وفق نظر امام (ره) چنین نیست که مردم در مقاطعی در رخدادهای مهمی همچون انتخابات به صحنه بیایند و در مقاطع دیگر به کارهای روزمره مشغول باشند و نسبت به امور کشور بی‌توجه. امام خمینی (ره) به عنوان یکی از نظریه پردازان اسلامی احکام مترتبه بر اصل تکلیف و وظایف مردم را به خوبی تبیین و در صحنه عمل، به اجرا درآورده است. وی در چارچوب قوانین، موضوعات مختلف اعم از سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... را طرح، و سپس آثار هر یک را باسنجش ادای تکلیف به اثبات رساند. از منظر امام، مردم موحد در جریان انجام کار، خود را موظف به داشتن نقشه و طرح و برنامه دانسته و در تصمیمات خویش پیوسته دغدغه‌های ادای تکلیف در برابر دولت اسلامی را دارد. امام خمینی رهبری الهی بود که به طور خارق‌العاده در پیروان خویش نفوذ داشت و منشأ این اثرگذاری در قدرت معنوی وی بود. قابل ذکر است که این قدرت معنوی در نگرش رهبر فقید انقلاب مبتنی بر ادای تکلیف الهی است. بدین معنا که اگر مردم به تکلیف الهی عمل کنند خداوند را یاری داده‌اند و بالطبع خداوند نیز به ایشان قدرت معنوی می‌دهد، چرا که خدای قادر وعده کرده است که: «ان تصرانه یبصرکم» (اگر خدا را یاری کنید، خدا نیز شما را یاری خواهد کرد)^۲. بر اساس این رویکرد دینی، تکلیف‌گرایی در سیره و اندیشه امام معنادار است. امام خمینی (ره) که مروج فرهنگ ادای تکلیف به مفهوم گسترده‌اش در نظام اسلامی است و اصل تکلیف به عنوان فرضیه اصلی در تصمیم‌گیری‌های سیاسی اوست، بر این باور است که

در فلسفه سیاسی، یکی از فروع مهم بحث حکومت و روش‌های آن، موضوع نسبت حکومت و مردم است؛ این نسبت علی‌رغم تفاوت‌های آشکاری که در فهم آن از منظر مکاتب مختلف فلسفه سیاسی دیده می‌شود، امری متقابل بوده و به واسطه تکالیف طرفین - یعنی حکومت و مردم - در برابر یکدیگر، تعیین یافته و تعریف می‌شود. در نگاه اسلامی نیز چنین رهیافتی وجود دارد و البته با دقت و اهتمام ویژه‌ای به آن توجه شده است. در فلسفه حکومت‌داری اسلامی، از این نسبت با عنوان «حقوق متقابل حکومت و مردم» یاد شده و بر رعایت آن به منظور حفظ نظام اسلامی تأکید فراوان شده است. از منظر اسلام، این دو نوع از حقوق، لازم و ملزوم یکدیگر بوده و تحقق اهداف و غایات مقرر در شریعت اسلام برای مدینه فاضله در گرو تحقق تام و تمام این حقوق است تا آنجا که حضرت علی (ع) می‌فرمایند: «و آنگاه که مردم حق رهبری را ادا کنند و زمامدار حق مردم را بپردازد، حق در آن جامعه عزت یابد و سنت پیامبر (ص) پایدار گردد، سپس روزگار اصلاح شود و مردم در تداوم حکومت امیدوار و دشمن در آرزوهایش مایوس می‌شود»^۳. بنابراین، فهم این حقوق به منظور تمهید بسترهای لازم برای تحقق آن، ضرورتی رفیع ناشدنی دارد. ذکر تفصیلی این حقوق در این نوشتار مختصر ممکن نیست، اما در مقام اجمال، رجوع به یکی دیگر از بیانات گرانتقد حضرت علی (ع) می‌تواند در ایضاح موضوع مثمر ثمر باشد: «ای مردم مرا بر شما و میان شما عادلانه تقسیم کنم و شما را آموزش دهم تا بی‌سواد و نادان نباشید... و اما حق من بر شما این است که به من وفادار باشید و در آشکار و نهان خیرخواهی کنید هر گاه شما را فراخواندم اجابت نمایید و فرمان دادم اطاعت کنید»^۴.

بنابراین همانطور که حکومت اسلامی باید در انجام وظایفش در قبال مردم تلاش کند، مردم نیز باید در چارچوب حدود اسلامی و حقوق مشخص آن، وفادارانه از فرامین اطاعت کرده و خیرخواه مدبران شایسته باشند. نوع نگاه امام خمینی (ره) به حکومت اسلامی نیز بر

۱. تهجد البلاغه، خلیفه ۲۱۶
 ۲. همان، خلیفه ۲۴
 ۳. صحیفه نور، ج ۲۱، ص ۱۸۷
 ۴. قرآن کریم، سوره محمد، آیه ۷

امام خمینی (ره) با تحقق بخشیدن به انقلاب اسلامی، راه تعالی را برای مردم باز و آشکار کرد. استمرار این راه تنها هنگامی میسر است که هم حکومت و هم مردم همواره به اصول پویا و رهایی بخش انقلاب امام (ره) وفادار باشند و عزت آن را بر هر چیز دیگری ترجیح دهند

تمام سکنتات، اقوال، قیام و قعودها و رفتارهای آدمیان بر اساس تکلیف الهی شکل می گیرد، ایشان می فرماید: «همه اینها برای خدا، خدا فرموده است، ما عمل می کنیم.»^(۱) پس امام آنچه را که خداوند امر یا نهی فرموده تکلیف می شمرد و پیوسته بر این سخن تأکید می ورزد که «بینیم خدا چی فرموده است، چی گفته است.»^(۲) باید دانست که در رویکرد پنیانگنار جمهوری اسلامی، اصل عمل به تکالیف در واقع همان حفظ مکتب است و آن از جمله مسائل حیاتی است که هرگز قابل گذشت و دادوستد نمی تواند قرار گیرد. معیار بزرگ انقلاب در این باره می فرماید: «از قضایای دیگر انسان می تواند صرف نظر کند... از جهات دیگر بگذرد لکن از اسلام نمی تواند بگذرد هیچ کس حق ندارد که از اسلام بگذرد»^(۳) از بیانات رهبر فقید انقلاب استفاده می شود که در دایره تکلیف لازم است مردم و امت اسلامی به آینده بیندیشند و طبق آن عمل کنند. «آمال و آرزوهای ما باید این باشد که دین خدا را تقویت کنیم و اسلام را در بین بشر پیاده کنیم. امت موظف هستند از طرف او و از طرف عقل خودمان و وجدان خودمان که به کسی که او ولی همه چیز ماست خدمت کنیم و این نمی شود الا به وحدت کلمه و دست برداشتن از اختلافات»^(۴) در جای دیگر آمده است: «ملت بزرگ متعهد اسلامی لازم است با تمام توان به بازسازی نارسایی ها و اسلامی شدن هر چه بیشتر کشور در تمام ابعاد آن اقدام کنند»^(۵)

بدین واسطه، اشاره صریح امام راحل (ره) روشن می سازد که امت مسلمان در برابر ولایت فقیه و دولت اسلامی موظف اند که در اسلامی کردن فضای جامعه اسلامی و نهادهای مستقر با ساز کارهای نظام همکاری کنند. هدف غایی این نظام، از منظر امام (ره) و به ویژه در مرحله استقرار و تثبیت نظام، برقراری موازین و قواعد اسلامی در زندگی اجتماعی است. از همین روست که خطاب به ملت ایران فرمودند: «پشتیبان ولایت فقیه باشید تا بدین مملکت آسیبی نرسد»^(۶) در بسیاری از رخدادها و انقلاب اسلامی، شعارهای مردم حزب الله در صحنه عمل خود را نشان داد. پیروزی انقلاب، سرکوبی منافقین، تسخیر لانه جاسوسی آمریکا، شکست آمریکا در حمله به طیس، پیروزی در جنگ و بیرون راندن دشمن از میهن اسلامی، همه از آثار ملموس اصل ادای تکلیف است. رهبر فقید انقلاب در عکس العملی شدید نسبت به تحلیلهای برخی از عناصر استکبار مانند لیبرالها در مورد مسائل مختلف انقلاب می فرماید: «ملت بزرگ ایران مکلف است مراقبت کنند و نگذارند دست های پلید شیطان و عمال سرسپرده استکبار جهانی در صفوف مقدس آنان وارد شوند و به تفرقه قیام کنند»^(۷)

امام (ره) بار د تحلیل های غلط فرموده بود، در قاموس ادای تکلیف، شکست راه ندارد، حال نتیجه هر چه باشد مهم نیست، و با تذکر این نکته، از جمله در باره بحث آتش بس در جنگ احتمالی می فرماید: «خوشا به حال آنان که تا لحظه آخر هم تردید نکردند. آن ساعتی هم که مصلحت بقای انقلاب را در قبول قطع نامه دید و گردن نهاد، باز به تکلیف خود عمل کرده است آیا از این که به وظیفه خود عمل کرده است نگران باشد؟»^(۸) با عنایت به این رویه تکلیف مدارانه حضرت امام، نباید تحت تأثیر جوسازی های دشمن قرار گرفت و نباید به گونه ای رفتار کرد و موجب به وجود آمدن دوگانگی در عقیده و عمل شد. امام، با استناد به اهداف بلندمدتی که انبیاء و ائمه معصومین (ع) داشته اند و در راستای تحقق آن، دستور به ادای تکلیف داده اند، تأخیر از وصول به هدف را دلیل بر دست برداشتن از اصول نمی داند. وی معتقد است که انبیاء الهی و ائمه معصومین (ع) نیز اهدافی داشتند و در جهت تحقق

آرمان ها، ادای تکلیف کردند، برخی به اهداف رسیدند و برخی هم به آن اهداف آرمانی دست نیافتند اما هیچ گاه از اصول خود دست برنداشتند. امام در این باره می فرماید: «تأخیر در رسیدن به همه اهداف دلیل نمی شود که ما از اصول خود عدول کنیم. همه ما مأمور به ادای تکلیف و وظیفه ایم نه مأمور به نتیجه. اگر همه انبیاء و معصومین - علیه السلام - در زمان و مکان خود مکلف به نتیجه بودند هرگز نمی بایست از فضای بیشتر از توانایی عمل خود فراتر بروند و سخن بگویند و از اهداف کلی و بلندمدتی که هرگز در حیات ظاهری آنان جامه عمل نبوشیده است ذکر می آورند»^(۹). این توصیه ها راه های آینده یک اجتماع اسلامی را تبیین می کند که اگر چه جامعه ای ناظر و فعال است اما دائما بر اطاعت و ولایت فقیه استوار است. بر همین مبنا است که ایشان معتقدند: «جامعه فردا جامعه ای ارز یاب و منتقد خواهد بود که در آن تمامی مردم در رهبری امور خویش شرکت خواهند جست»^(۱۰). بیانات ارزشمند امام (ره) همچون «میزان رای ملت است» و «ما تابع آرای ملت هستیم»، به نحو ضمنی این نکته را افاده می کند که حضرت امام، مردمی را در نظر داشت که همواره برای تعالی خود و جامعه بر مدار آموزه های اسلامی تلاش می کنند و چنان با تحولات و مقتضیات جامعه اسلامی آشنا هستند که نظرشان از آراء ولی فقیه نه تنها فاصله ای ندارد بلکه می تواند راهنما هم باشد. چنین است که امام در یکی از بیانات خود می فرماید: «تکلیف است که.. خود کفا بشویم... این تنها موعظه نیست که مردم خوب است این کار را بکنند. نجات دادن یک کشور اسلامی از زیر بار ظلم و از زیر بار استعمار یک «تکلیفی» است که انسان موظف است انجام بدهد... در اینجا دیگر اختیار با مردم نیست «اختیاری» است که در «دست خداست» و او امر کرده است که ما نباید تحت نظارت یک کشور یا تحت بیبری کفر باشیم»^(۱۱). بنا بر آنچه گفته شد، از وجهه نظر سیاسی، همانطور که حکومت اسلامی باید تلاش کند در تصمیم گیری های خود مصالح اجداد جامعه را در نظر داشته باشد، مردم نیز باید بایره گیری از عنصر نظارت و تکلیف به وظیفه خود در برابر حکومت عمل کرده و همیشه یار و کمک کار آن باشند. «در نظام اسلامی، محیط، محیط محبت است، محیط برادری است... باید که همه با هم اعانت کنند جمهوری اسلامی را»^(۱۲). امام خمینی راه های ادای تکلیف و حفظ این جامعه برادرانه را نیز گه گاه به روی آحاد مردم آشکار ساخته است. تکالیف ما البته تنها به امور سیاسی و اقتصادی محدود نمی شود: «بدیختی ما آن وقتی است که ملت از قرآن جدا باشد، از احکام خدا جدا باشد، از امام زمان (عج) جدا باشد»^(۱۳).

پاید از خود بپرسیم که ما به عنوان مردم امام و مخاطبان او در این فرآیند، تا چه حد در راه رسیدن به آرمان های او کوشیده ایم؟ میزان تعهد و وفاداری در عمل و نه صرفاً در نظر است که می تواند ما را از این پرسش و آزمون خطیر سر بلند بیرون آورد. امام خمینی (ره) با تحقق بخشیدن به انقلاب اسلامی، راه تعالی را برای مردم باز و آشکار کرد. استمرار این راه تنها هنگامی میسر است که هم حکومت و هم مردم همواره به اصول پویا و رهایی بخش انقلاب امام (ره) وفادار باشند و عزت آن را بر هر چیز دیگری ترجیح دهند. به نظر می رسد عصری که ضامن این وفاداری و تعهد است، شناخت عمیق تر از آرمان های متعالی امام (ره) و پاسداشتن افکار آن جان بزرگی باشد که با دیده احترام به ملت می نگرست و آنها را ولی نعمتان خود می دانست. و باید پذیرفت که اکنون مردم در حفظ و صیانت از انقلاب و دستاوردهای بزرگ آن نقشی بسیار مهم بر عهده دارند. این محافظت تنها هنگامی به درستی به انجام خواهد رسید که به وظیفه خود نسبت به حکومت، آگاهانه و از سر تعهد عمل کنیم.

- بی نوشت ها
۱. صحیفه نور، ج ۸، ص ۱۰۵
 ۲. همان، ج ۱۵، ص ۷۰
 ۳. همان، ج ۱۷، ص ۳۹۰
 ۴. همان، ص ۳۱۹
 ۵. امام خمینی (ره)
 ۶. وصیت نامه سیاسی الهی
 ۷. صحیفه نور، ج ۱۷، ص ۲۲۶
 ۸. همان، ج ۸، ص ۳۷
 ۹. همان، ص ۲۸۵
 ۱۰. همان، ج ۸، ص ۵۳
 ۱۱. راه امام و کلام امام (ره)
 ۱۲. دفتر، ص ۵۸۲
 ۱۳. صحیفه نور، ج ۷، صص ۲۳ و ۲۴
 ۱۴. همان، ص ۲۲